
ФІЛОЛОГІЯ

УДК 821.161.2 «17/18»: 82-92

Doi: 10.31470/2309-15-17-2023-130-140

Юлія Величковська

кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри
слов'янської філології
Таврійського національного
університету
імені В. І. Вернадського,
Київ, Україна

Yuliia Velychkovska

Ph.D. in Philology,
Senior Lecturer of the Department
of Slavic Philology and
Journalism,
V. I. Vernadsky Taurida National
University,
Kyiv, Ukraine

✉ y.velychkovska@ukr.net<https://orcid.org/0000-0003-4560-6447>**ХУДОЖНЄ ОБРАМЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ
АНТИКОЛОНІАЛЬНОЇ ПРОЗИ
XVIII – ПОЧАТКУ XIX СТОЛІТЬ****THE ARTISTIC FRAMING OF UKRAINIAN ANTI-COLONIAL
PROSE OF THE XVIII – EARLY XIX CENTURIES**

У статті розглядаються особливості художнього відображення антиколоніальних ідей у національній літературі XVIII – початку XIX століть. Досліджено співіснування жанрових та стилевих особливостей загальноєвропейського літературного процесу з власне українськими літературними традиціями в розвитку літописної та історико-мемуарної прози вказаного періоду. Літописи, щоденники, діаріуші XVIII – початку XIX століть засвідчили відхилення від усталених традицій певного літературного стилю, представивши синтез бароково-класицистично-просвітницько-романтичного, що взаємодіяв із фольклорними традиціями нашого народу. Українське бароко надавало творам стилістичної вишуканості в зображенні картин козацьких героїчних вчинків. Класицизм скеровував авторів будувати свої твори на засадах розуму. Просвітницький реалізм позначився на описах філософсько-етичних роздумів героїв антиколоніальної національної літератури. Пристрасний захист і піднесення українського козацтва, слушний і вмотивований осуд

колоніальної політики сусідніх держав формують риси передромантизму в українській прозі. Проте українська історіографія почасти продовжила традиції літописання попередніх століть. З'ясовано, що характерною особливістю мемуарної літератури XVIII ст. є автодокументальне письмо, що характеризується стислістю, неповнотою та уривчастістю. Доведено, що стилістичні засоби виступили основними прийомами висвітлення антиколоніального спротиву в літописній та історико-мемуарній літературі XVIII – початку XIX ст. Звернено увагу на те, що елементи народного фольклору та його поетичного слова в національній літературі вказаного періоду спрямовані були на підкреслення національної приналежності митців художнього слова та втілення їхнього антиколоніального світогляду.

Ключові слова: бароко, класицизм, просвітницький реалізм, передромантизм, літописи, історико-мемуарна проза, історична драма.

The article deals with the peculiarities of artistic reflection of anti-colonial ideas in the national literature of the XVIII – early XIX centuries. The coexistence of genre and stylistic features of the pan-European literary process with Ukrainian literary traditions in the development of chronicle and historical-memoir prose of this period is investigated. The chronicles, diaries, and diaries of the XVIII – early XIX centuries testify to a deviation from the established traditions of a certain literary style, presenting a synthesis of the baroque-classical, enlightenment-romantic, and romantic, which interacted with the folklore traditions of our people. Ukrainian Baroque gave the works stylistic sophistication in the depiction of Cossack heroic deeds. Classicism encouraged authors to build their works on the basis of reason. Enlightenment realism influenced the descriptions of philosophical and ethical reflections of the heroes of anti-colonial national literature. The passionate defence and elevation of the Ukrainian Cossacks, and the reasonable and motivated condemnation of the colonial policies of neighbouring states form the features of pre-Romanticism in Ukrainian prose. However, Ukrainian historiography partially continued the traditions of chronicling previous centuries. It is found that a characteristic feature of the memoir literature of the XVIII century is autodocumentary writing, characterised by brevity, incompleteness and fragmentation. It is proved that stylistic means were the main methods of highlighting the anti-colonial resistance in the chronicle and historical memoir literature of the XVIII – early XIX centuries. The author emphasises that elements of folklore and its poetic word in the national literature of this period were aimed at

emphasising the nationality of the artists of the artistic word and the embodiment of their anti-colonial worldview.

Key words: *baroque, classicism, enlightened realism, pre-romanticism, chronicles, historical memoir prose, historical drama.*

Постановка проблеми. Модус національної антиколоніально спрямованої літератури XVIII – першої половини XIX століть характеризується рецепцією європейської традиції й водночас збереженням і виявленням національної фольклорної парадигми, що бере свої початки, за висловом М. Яценка, з кінця XVI ст. Саме цей час, згідно з зауваженням дослідника, збігається з процесом появи нової літератури на українських землях, специфічними особливостями котрої, згідно з В. Сулимою, стають «не лише європейські гуманістично-ренесансні ідеї, а й збережені традиції православно-візантійської духовності ...» [7, с. 80].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження літописної прози представлене у працях П. Білоуса, М. Возняка, М. Корпанюка, І. Лімборського, Я. Мишанича, В. Сулими, І. Франка, Д. Чижевського та інших. П. Білоус, М. Корпанюк, Н. Зінченко звернулися до аналізу та художнього опрацювання української історико-мемуарної прози XVIII ст. Наше дослідження «Антиколоніальний дискурс в українській літературі XVIII – першої половини XIX століть» презентувало розвиток антиколоніальних ідей в літописній та історико-мемуарній прозі XVIII – першої половини XIX століть. Художні особливості літописної та історико-мемуарної прози XVIII – початку XIX століть потребують свідомого прочитання задля розкриття формування протимосковського спротиву в літературних текстах.

Метою статті є дослідження художніх особливостей української антиколоніальної прози XVIII – початку XIX століть з метою виявлення особливостей відображення антиколоніального спротиву.

Виклад основного матеріалу. Лише початок XVIII ст. знаменується появою національного «індивідуального стилю» [6, с. 6], що синтезував середньовічні козацькі традиції «з ренесансними і реформаційними тенденціями» [6, с. 6], окреслюючись у художній напрям – бароко. Варто погодитися з думкою Ю. Бадаха, що «літературні твори на українських землях XVIII ст. були типовими для українського бароко – широкий вибір тем і стилістична вишуканість» [1, с. 163]. Першою повноцінною працею, присвяченою вивченню українського бароко, був нарис «Український літературний барок» Дмитра Чижевського, в якому літературознавець поставив перед собою

завдання відобразити «формальні якості літератури українського бароко» [19, с. 5]. Дослідник наголосив, що наше бароко гармонійно сполучає в собі різномірні, протилежні елементи й форми. І. Лімборський констатує, що це поєднання «тяжіє до алегоричного вирішення художнього конфлікту й до множинності смислів при вдумливому прочитанні текстів» [12, с. 45]. Зокрема, козацькі літописи детально описують картини козацьких героїчних вчинків і випробувань, слави та зрад, що відкриває сторінки трагічного минулого України. Цей самий сценарій розробляється і в історичній драмі «Милість Божа» невідомого автора та «Розмова Великої Росії з Малоросією» С. Дівовича. Така манера оповіді засвідчує класицистичне прагнення будувати художні твори на засадах розуму. Дослідник давньої української літератури М. Корпанюк зазначив, що задля відтворення реальних подій Руїни літописці подають галерею «епічних портретів її діячів» [7, с. 454], які ґрунтовніше відтворюють «те драматичне переплетіння суспільних, міжнародних та особистісних чинників, які, врешті, призвели до знищення Козацької держави» [7, с. 454]. Автори вдаються до «нашарування різних естетико-художніх систем – ренесансу, бароко і класицизму» [12, с. 47]. Водночас, літописи розкривають зв'язок із літописними традиціями Київської Русі, що відверто простежується, зокрема, в літописі Г. Граб'янки, у відслідковуванні нашого давнього походження: «*Народ малоросійський, прозваний козаками, має щонайдавніше походження від скіфського роду, ... від хозар, що своєю спорідненістю сягають племені першого Дебетового сина Гомера*» [2, с. 879]. Ці описи вказують на ідейно-проблемний зміст твору, спрямований на відстоювання давніх прав і привілеїв нашого народу в осерді імперського колоніалізму.

В. Шевчук запевняє, що вже в першому козацькому літописі (літопис Самовидця) прослідковується відхилення від усталених традицій барокової естетики. Про це свідчать «короткий заголовок, стисла передмова, стиль без прикрас, наближена до народної мова, відсутність екскурсів в історію, поетичних вставок, емоційних пасажів, скупість опису батальних сцен» [21, с. 451]. Літописці Г. Граб'янка та С. Величко наводять тексти урядових і приватних листів, акти, універсали, топографічні описи, грамоти, реєстри [5, с. 420], що вказує на появу традицій класицизму в національній літературі. Згідно з І. Лімборським, вони наслідують логіку «причиново-наслідкових зв'язків» [12, с. 45]. Інше сприйняття дійсності можемо спостерігати в літописі Самійла Величка, що знаменується логікою «фігуральною» та «метафізичною» [12, с. 45], що надає змогу відобразити алегоричне

вирішення висвітленого в художньому тексті конфлікту. На думку В. Шевчука, саме цей літопис «найбільш рельєфно виявляє барокові традиції» [21, с. 451]. В літописі Г. Граб'янки, згідно з зауваженням І. Лімборського, барокова основа (динамізм оповідних структур, погляд на ціле як на систему вражаючих антиномій і контрастів) доповнюється класицистичним високим і навіть патетичним стилем, героїзацією згідно з традиціями героїчного народного епосу окремих історичних постатей (Б. Хмельницький), настановою на чіткість і логічну послідовність викладу історичних подій» [12, с. 47]. Метафори в об'єднанні з народними епітетами дозволяють презентувати суть історичних подій та ставлення до них самих літописців: «*ворог, ненависник добра людського*» [2, с. 217]; «*запрягли вони всіх братів наших, роксолан, у невільниче підданське ярмо*» [2, с. 243]; «*перелякане польське військо*» [2, с. 260]; «*не згас вогонь багатокрової і багатоплачевної війни*» [2, с. 335]; «*світом єдиний владарював*» [2, с. 877]; «*новоутворена унія внесла смуту серед православних*» [2, с. 887] тощо. Доречним є зауваження В. Піщанської про те, що часто в літописах «використовуються елементи, властиві бароковим художнім творам, такі як нанизування епітетів, оригінальні метафори, пишномовні натюрморти, деталізація натуралістичних подробиць, прийоми контрасту та поєднання історико-реалістичного значення різних постатей із символіко-алегоричним» [16, с. 176]. Водночас, виняткової уваги, на думку Ф. Колесси, заслуговують вміщені в літописі С. Величка історичні думи [9, с.83], що відобразили зв'язок з національним фольклором і народною думкою. Саме в них відслідковується весь колорит народної тропіки (епітети, порівняння, метафори, синекдохи, уособлення). Загалом, з точки зору естетики, літописи написано «високим стилем, з дотриманням існуючих тоді канонів, відповідно до засад риторичного барокового мистецтва» [16, с. 178], що приховується під просвітницько-реалістичною та класичною обкладинкою. Натомість М. Наєнко вважає, що в творі Самійла Величка «не досягнуто єдності стилю», бо «суто бароковими у ньому постають переліки бід, завданих Україні її загарбниками чи переліки почестей, військових сил, трофеїв чи козацьких обладунків, але коли в цих переліках з'являється гіперболізм, то віщував він про наближення якогось нового стилю, а саме – романтизму» [15, с.176]. Поєднання літературних стилів на сторінках козацьких літописів свідчило про їхню «політематичність і поліпроблемність» [10, с. 839], що вимагали різностильових прийомів для їх відтворення.

Стилістичні відгуки козацьких літописів прослідковуються й у літописних творах «Короткий опис Малоросії» М. Плиски та «Опис

Малоросії» Г. Покаса. Підтвердженням цієї думки слугує перше видання твору М. Плиски О. Левицьким під назвою «Летопись Самовидца по новооткрытым спискам» (1878). Що ж стосується праці Г. Покаса, то М. Корпанюк стверджує, що останній був написаний на основі «Короткого опису Малоросії» [7, с. 713], а, отже, і був стилістично залежним від попереднього. Відмінністю цих двох літописів від своїх попередників є те, що в текстах відчувається присутність передромантичної літературної естетики в щільному переплетенні з елементами «просвітницького класицизму» [12, с. 45]. Фіксується поява таких стилістичних фігур, як метафора («*всіо терпѣніемъ сносишь и по волѣ людской дѣлалъ*» [11, с. 234], «*покрывая внутрь коварство*» [11, с. 252]), метонімія («*возвратился его царское величество на свой престоль*» [11, с. 243]) та епітети («*волѣ людской*» [11, с. 234], «*великой тѣснотѣ*» [11, с. 244], «*страшная битва*» [11, с. 244], «*хитрость татарскую*» [11, с. 245], «*искусныхъ персонъ*» [11, с. 249], «*волный народъ*» [11, с. 250], «*хитрозлобно получилъ*» [11, с. 251]). Простір літописних творів несе особливе потужне ідеологічне навантаження, оскільки, як зазначив М. Корпанюк, їх «відкритість до сучасного досить неспокійного життя, готовність авторів не лише уславлювати, а й адекватно оцінювати постаті видатних діячів козацької доби, патетично подавати історію України, національну минувшину, заявляти про свої патріотичні почуття, звертаючись, зокрема, до сарматської доктрини» [7, с. 350-351] відкривали можливість українцям протистояти колоніальній політиці імперського уряду. Добір фактів, епізодів, організація літописної оповіді допомагають авторам відобразити своє невдоволення колоніальною політикою імперського уряду в Україні, котру вони протягом тривалого часу спостерігали на власні очі.

Стилістично відмінним від своїх попередників постає літопис невідомого автора «Історія русів», що знаменується розгорнутими передромантичними оповідями та поєднанням «гри як літературного прийому і написання життєвих сцен сьогодення чи їх історичної оцінки» [18, с. 146]. У літописі йдеться про художній історіософський аспект, тобто про «сприйняття історичного процесу без його тривалості, детермінованості, послідовності, вихоплення з нього важливих моментів життя людини, укрупнення їх та протиставлення інертному животінню» [8, с. 445], що надає чітке усвідомлення появи передромантичних засад. Образи гетьманів постають перед читачем у розвитку та набувають символічного забарвлення відповідного історичного часу. Водночас, згідно з Я. Мишаничем, «автор домінує тут над історичними особами: вони говорять і думають так само, як

він, мають ті ж самі амбіції, бажання, переконання» [7, с. 741]. Вони дають розуміння, що «назрівала потреба систематичного осмислення всієї української історії, що з її допомогою Україна зможе переконливіше й цивілізовано висловити свої претензії до Московської держави, яка з роками ставала дедалі агресивнішою в наступі на Україну не просто як приєднану до своїх володінь територію, а як націю, як народ певного менталітету, як європейську країну зі своєю самобутньою історією» [15, с. 177]. Літописець ставить перед собою завдання з позицій розуму підійти до розкриття доленосних подій в Україні, що провокує появу елементів «просвітницького класицизму» [12], характерними ознаками котрого стає культивування погляду на світ «з точки зору «раціоналізованого» суб'єкта» [12, с. 45]. Формується відчуття, що літописна праця, за словами Д. Чижевського, зачеплена «духом просвіченості» [20, с. 315], відбиваючись в описах політичних дій Б. Хмельницького, І. Виговського, Ю. Хмельницького, П. Дорошенка, І. Мазепи, П. Орлика, П. Полуботка, К. Розумовського. Водночас, передромантичні ідеї найповніше висвітлювались в образі І. Мазепи та його маніфесті-зверненні до всіх українців, що ознаменувався рисами античної ораторської промови, що пізніше знаходить своє втілення в образі П. Полуботка. Промови гетьманів характеризуються використанням барокових тропів, що надають змісту виразності та переконливості: «*мы стоимъ тепер, Братія, при двухъ пропастяхъ, готовыхъ насъ пожратъ*» [3, с. 202]; «*жребій ... рѣшиться въ нашемъ отечествѣ и въ глазахъ нашихъ*» [3, с. 202]; «*судьба наша послѣдняя будетъ горше первой*» [3, с. 202]; «*выбитъ я по щекамъ, какъ несносная блудница*» [3, с. 203]; «*приобрѣли себѣ одно поношеніе и озлобленіе*» [3, с. 229]; «*окружены со всѣхъ сторонъ гоненіями, напастями*» [3, с. 229] тощо. Відмінністю цих промов є належність першої до мітингового різновиду, а іншої – до звинувачального, що дозволяє відобразити тогочасні народні віяння в Україні. Барокова парадигма, що була закладена в назву літописного твору, зобов'язувала автора до гри в історичну документальність і розкрила чіткий зв'язок зі зразками високого бароко. Урочистість, пишність і динамічність досягається завдяки використанню метафори («*бывъ въ цвѣтущемъ состояніи*» [3, с. 85]; «*заразились властолюбіемъ*» [3, с. 97]; «*налагать на себя новыя оковы рабства и неволи*» [3, с. 99]; «*плачь и рыданіе раздирали воздухъ*» [3, с. 141]), метонімії («*Гетманъ, пользуясь смягченіемъ сердець*» [3, с. 119]; «*встревожило всѣ почти дворы Европейскіе*» [3, с. 122]; «*разбили на голову*» [3, с. 145]; «*судъ же и разправа въ ихъ рукахъ*» [3, с. 166]), порівнянь («*испытываютъ и пробоватъ насъ, какъ лѣкари испытуютъ*

больныхъ своихъ» [3, с. 97]; *«вѣрѣ у нихъ столько, сколько слободѣ и въ нихъ домовѣ»* [3, с. 99]; *«Русаки ваши пресмикаются будутъ между Москалями, какъ овцы между волками»* [3, 135]), епітетів (*«доброї воли»* [3, с. 96]; *«къ народу единовѣрному и единоплеменному»* [3, с. 98]; *«кровавыхъ усть»* [3, с. 99]; *«святой порукой»* [3, с. 117]; *«державу абсолютную»* [3, с. 122]; *«сумазбродную и долготѣнную ссору»* [3, с. 134]). Свідченням дотримання барокових засад виступає також лист П. Дорошенка І. Брюховецькому, що нагадує жанр біблійного послання. Висловлений правобережним гетьманом афоризм *«ты уподобляешься точно такому пастуху, который держитъ корову за рога, а другіе ея доятъ»* [3, с. 166] розкриває сутність московської політики в Україні та її очільників. Отже, літопис «Історія русів» є скринею різнорідних літературних стилів (бароко, класицизм, передромантизм), котрі гармонійно взаємодіють між собою задля висвітлення історії розвитку України від найдавніших часів до 1769 р. та формування, згідно з О. Юрчук, потужного імпульсу української національної самобутності [21, с. 83].

Із 20-х рр. XVIII ст. «українська історіографія почасти продовжила традиції літописання попередніх століть, але під тиском історико-культурних обставин щораз більше набувала ознак компілятивних порічних зведень, регіональних чи й топографічно закріплених описів» [7, с. 712], появляючи себе в жанрах так званої «нехудожньої літератури» (Н. Стахнюк), [7], що включала в себе щоденники та діарії гетьманів і представників гетьманського уряду. Водночас, варто погодитися з О. Зінченко, що українська щоденникова проза, що довгий час залишалася поза належною увагою дослідників, дотична до числа найважливіших джерел «увічного людського досвіду, до того ж не позбавленого яскравих літературних рис» [3, с. 37]. «Діаріуш щоденний» Пилипа Орлика, «Щоденник гетьманської канцелярії за 1722 – 23 рр.», укладений П. Борзаківським та П. Ладинським, «Щоденник» Петра Даниловича Апостола, «Домашній протокол» генерального підскарбія Якова Марковича, «Діаріуш або Журнал» і інтимністю, оскільки в колоніальних умовах «навіть за умови створення «для себе» не виключає можливості «оприлюднення» [17, с. 98]. Тому кожен із авторів вдався до приховування основного змісту текстів. П. Орлик написав свою «щоденну працю» старопольською мовою. Петро Апостол – маловідомою в ті часи при імперському дворі французькою мовою. Що ж стосується решти щоденників, то їхні автори спромоглися на окреслення важливих історичних подій, вдало сконструювавши їх у непримітні щоденні суспільні та господарські оповідки. Проте з ряду цих творів варто виділити «Щоденник

гетьманської канцелярії за 1722 – 23 рр.», у змісті якого прозвучали реакційні дії та ухвали часів гетьмана П. Полуботка, що отримали опосередковані авторські висновки. Щоденник охопив часовий проміжок тяглістю в два роки, ставши своєрідним «літературним еквівалентом життя» (І. Паперно). Характерною особливістю мемуарної літератури XVIII ст. є автодокументальне письмо, сформоване в умовах закріплення московської колоніальної політики, що характеризується стислістю, неповнотою та уривчастістю. Перевага дієслівних форм дає підстави говорити про ознаки офіційно-ділового мовного стилю. Зокрема, втрата автономного статусу нашої держави під впливом колоніальної політики Московії підкреслена дієсловами-градаціями, що відповідають мовним штамам канцеляристів того часу, в щоденнику Я. Марковича: «Хмельницький поклонилсѧ» [14, с. 2]; «Виговский присягу виконалъ» [14, с. 2]; «Сомка и Васюту страчено» [14, с. 2]; «Брюховецкый на Москву ездилъ и, оженившись тамъ» [14, с. 2]; (Маркович, 1893: 2); «Воеводи стали» [14, с. 2]; «Многogrѣшного на Москву взято» [14, с. 2]; «Мазепа змѣнилъ» [14, с. 4]. Відсутність вживання художньої тропіки пояснюється перевагою канцелярського стилю, що характеризується документальністю, чіткістю, стислістю та висотою стандартизації значної частини висловів. Як виключення постає «Домашній протокол» Я. Марковича, в змісті котрого прослідковується зв'язок із бароковими традиціями, відбитий у теологічній нотатці автора за 1715 р.: «Въ Глуховѣ въ мѣсяцѣ марту 13 числѣ, упалъ верхъ церкви святой Тройци мурованой, въ день по полудню» [14, с. 2]. Оскільки, Троїцький собор був зведений козаками та місцевими жителями в 1657 році дерев'яним, а лише у 1720 році було прийнято рішення про його перебудову з цегли, то занотовану інформацію про крах верха «церкви святой Тройци мурованой» [14, с. 2] варто ототожнювати з символом. Цікавим є той факт, що саме в цій церкві за наказом Петра I Івана Мазепу було піддано анафемі. Я. Маркович, дотримуючись барокових традицій, таких як символізм оповіді та християнські елементи, зауважує про падіння гетьманського уряду в особі гетьмана І. Мазепи. Цей епізод насичує жанр щоденника художньою тропікою, не властивою мемуарним творам попередніх століть, задля приховування авторових роздумів над трагічними сторінками нашої історії.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок.

«Опис життя» І. Острозького-Лохвицького, попри відголоси жанру історико-побутової повісті, все ж належить до літературних надбань історико-мемуарної прози XVIII ст. Його особливістю стають розлогі нотатки про власне повсякденне життя, що характеризуються появою

роздумів на морально-етичні теми. М. Корпанюк стверджує, що праця має «етапне значення в перехідній добі розвитку української літератури» [7, с. 723], оскільки характеризується стилістичними рисами літописної прози та помітними пошуками «нових засобів вираження» [7, с. 723], що заявили про себе на зламі XVIII – XIX ст. Описи інтимного життя та психологічне заглиблення в портрети головних героїв вимагають появи романтичних художніх тропів і стилістичних фігур, що покликані відбити посиленій «сентиментальний струмінь» [7, с. 724]. Переплетення наближеної до русизмів книжної мови й українського народнорозмовного мовлення дозволило авторові виокремити прояви романтичної національної свідомості, що пізніше знайшла свій вияв у творчості письменників-романтиків. Українізмами збагачена лексика на позначення щоденних господарських клопотів. Водночас, дотримання старої могилянської традиції, що характеризувалася активним використанням книжної мови, простежується в авторових роздумах про ці ж самі щоденні клопоти. Отже, лексичне багатство твору І. Острозького-Лохвицького передає дуалізм розвитку національної культури в другій половині XVIII ст.

Загалом, варто зробити висновок про те, що літописна та історико-мемуарна проза XVIII – першої половини XIX ст. ознаменувалася бароково-класицистично-просвітницько-передромантичним підходом до естетичних цінностей у національній літературі.

Список літератури

1. Бадах Ю. Релігійний та культурний розвиток Гетьманщини у XVIII ст. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. №1, 2015. С. 160-164.
2. Збірник козацьких літописів : Густинський, Самійла Величка, Грабянки. Упорядн. та перекл. : Густинський літопис В. Кречотень, Літопис Самійла Величка В. Шевчук, Літопис Грабянки Р. Іванченко. Київ : Дніпро, 2006. 976.
3. Зінченко О. «Домашній протокол» 1717–1767 рр. генерального підскарб'я Якова Марковича в контексті українського щоденникарства XVIII ст. : дис. канд. філол. наук.: 10.01.01; НАН України, Ін-т літ ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 2017. 187 с.
4. История Русовъ или Малой Россіи. Сочиненіе Георгія Конискаго, архієпископа Бѣлорускаго : Репринтное воспроизведение издания 1846 года. Київ: Дзвін, 1991. 309 с.
5. История української культури : У 5 т. / НАН України ; гол. ред. Б. Є. Патон. Київ : Наук. думка, 2003. Т. 3 : Українська культура другої половини XVII–XVIII ст. / відп. ред. В. А. Смолій. 1246 с.

6. Історія української літератури: У 8 т. Київ : Наукова думка, 1967. Т. 1. 539 с.
7. Історія української літератури: У 12 т. Київ : Наукова думка, 2014. Т. 2 : Давня література (друга половина XVI – XVIII ст.). 840 с.
8. Козак С. Український преромантизм (Джерела, зумовлення, контексти, витоки). Варшава, 2003. 224 с.
9. Колесса Ф. Українська народна словесність : Загальний огляд. Львів, 1938. 643 с.
10. Корпанюк М. Слово. Хрест. Шабля (Українське монастирсько-церковне, світське крайове літописання XVI – XVIII ст., компіляції козацького літописання XVIII ст. як історико-літературне явище). Київ : Смолоскип, 2005. 904 с.
11. Летопись Самовидца по новооткрытым спискам / Под ред. О. И. Левицкого. Киев, 1878. С. 211–319.
12. Лімборський І. Класицизм в українській літературі. *Дивослово*. 2011. №1. С. 43-51.
13. Макарушка О. Короткий огляд українського письменства від XI до XVIII століття. Вінніпег, 1917. 93 с.
14. Маркович Я. Дневникъ генерального підскарбія Якова Марковича (1717-1767 гг.). : [в 3 ч.] / под ред. Ал. Лазаревского. Киев : Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1893-1897. 1893. Ч. 1 : (1717-1725 гг.). 329 с.; 1895. Ч. 2 : (1726-1729 гг.). 421 с.; 1897. Ч. 3. (1730-1734 гг.). 421 с.
15. Наєнко М. Художня література України. Від міфів до модерної реальності. Київ : Просвіта, 2008. 1064 с.
16. Піщанська В. Художньо-естетичні й історико-культурні аспекти козацького літописання. *Культура України. Серія : Культурологія*. 2016. Вип. 52. С. 172-181.
17. Сирко І. М. Генеза жанру щоденника : історіографічний огляд. Українська мова. Київ, 2013. № 4. С. 93-102.
18. Хававчак О. Барокова поетика «Історії Русів». *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. Соціальні комунікації*. 2011. Випуск 26. С. 144-148.
19. Чижевський Д. Український літературний барок. Нарис. *Праці Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі*. 1941. Т. 3. С. 41-142.
20. Чижевський Д. Історія української літератури : Від початків до доби реалізму. Тернопіль : МПП «Презент» за участю товариства «Феміна», 1994. 480 с.
21. Шевчук В. Муза Роксоланська. Українська література XVI-XVIII століть: У 2 кн. Київ : Либідь, 2005. Кн. 2. 726 с.
22. Юрчук О. У тіні імперії : Українська література у світлі постколоніальної теорії : монографія. Київ : «Академія», 2013. 224 с.